

Kocsy Anikó

Forgó bácsi, Benedek apó meg a többiek

A gyermek- és ifjúsági lapokról röviden

“Felgyorsuló világunkban egyre több emberben fogalmazódik meg, hogy jó lenne egy kicsit megállni, meghittebben élni, lelassítani azt a folyamatot, mely elkerülhetetlenül az elsivárosodáshoz, elidegenedéshez vezet. Magam is nap mint nap találkozom a problémával, óvónőként, a gyermekek között. A társadalom területein jelentkező deviancia nem kerüli el a gyerekeket sem. Gyakoribbá váltak az olyan magatartások, melyekkel nem tud beilleszkedni a kisgyermek a közösségbe, feszült, ideges, kapkodó s következképpen a csoporton belül peremhelyzetbe kerülő lesz. A gyakori történések, a megnövekedett információk a kisgyermek életében oda vezetnek, hogy egyre kevesebbet találunk elmélyült játéktevékenységgel, meghitt gyermekbarátságokkal.”¹ – írja *Soponyai Rita* pedagógus. Mi könyvtárosok pedig már régen tudjuk – és ezt a “lelkek tudói”, a pszichológusok is alátámasztják –, hogy az öröme, többek között az olvasás öröme milyen nagy szerepe van a fenti folyamat elkerülésében. Ám az is ismeretes, hogy az olvasás szeretete a gyermekkorban, az egészen kicsi gyermekkorban kezdődik – ha kezdődik! Éppen ezért az Olvasás Éve alkalmából talán nem érdektelen számba venni, hogy min nevelődtek, min nevelődnek olvasóvá a mindenkori “potenciális olvasók”, a gyerekek, ám most kivételesen ne a könyvek, hanem a lapok, az ifjúsági és gyermeklapok vonatkozásában. Vajon mikor, milyen célkitűzéssel indultak útjukra a fontosabb, műfajukban meghatározó szerepet vállaló, gyermekeknek szóló sajtótermékek?

A 18. század végén a világ tudósai – filozófusok, orvosok, pedagógusok, művészek, irodalmárok – a tudományos felfedezésekkel párhuzamosan, azok következményeképpen – arra a felismerésre jutottak, hogy a gyermek nem kicsi felnőtt, tehát egészen másféle bánásmódot, foglalkozást igényel, mint azt odáig hitték és gyakorolták. Elsőként Németországban éreztette hatását ez a szemlélet, ahol már ekkor megjelent a gyermekirodalom, és ezzel egy időben az új laptípus, a gyermeklap is. Angliában és más európai országokban – köztük Magyarországon is – ez csak valamivel később, a 19. század közepén, 1843-ban következett be az első – és tegyük hozzá, korában az egyetlen – hazai gyermeklap, a **Magyar Gyermekbarát** jelentkezésével. Ennek a Kolozsváron megjelenő szerény kis lapnak legfőbb célkitűzése az erényességre, erkölcsösségre való nevelés volt. Ezt fogalmazta meg *Szilágyi Ferenc*, a lap szerkesztője beköszöntőjében, de ez tükröződik – meglehetősen didaktikus formában – más írásaiban is.

“E magyar fiu- és leánygyermek számára közrebocsátott folyóirat célja, azoknak egy szívet nemesítő, értelmet fejtő, ébresztő, valamint hasznos ismeretekkel s igazságokkal gazdagító, szóval gyönyörködtetve oktató olvasást adni kezökbe; hogy jókor szokják meg becsülni, szeretni és sajátukká tenni, mi nagynak és kicsinynek, gazdagnak és szegénynek, úrnak és szolgának földi boldogsága egyedüli alapját teszi, az erényt; tanulják ismerni a józan okossággal bírót, s ezáltal Isten képére teremtett ember elhivatását, élte célját; mi a *jobbá és tökéletesebbé létel.*”²

Pár évvel később, de már az 1848/49-es forradalom és szabadságharc után, 1851-ben jelent meg a **Fiatalság Barátja** *Brassai Sámuel* szerkesztésében. A szerkesztő és munkatársai célja – az önkényuralom éveiben – nem is lehetett más, mint a hivatalos használatból kiszorított magyar nyelv és a legkülönbözőbb módon támadott nemzeti

öntudat ápolása. Brassai fontosnak tartotta ugyanakkor a műveltség és a könyvek iránti érdeklődés felkeltését is. Éppen ezért olvasói differenciált életkori sajátosságaira is nagy gondot fordítva a mesék mellett a serdülők kíváncsiságát kielégítendő, számtalan történeti és természettudományos írást is közölt. Egyes írásai jó pedagógiai érzékről tanúskodnak. Szerzői között szerepel *Arany János, Gyulai Pál, Győry Vilmos, Szilágyi Sándor*. Az érdeklődés csekély volta miatt a Fiatalság Barátjának mindössze 6 száma jelent meg, létét mégsem mondhatjuk hiábavalónak, hiszen belőle nőhetett ki az **Ifjúság Lapja** (1853–1854), amelynek hasábjain még több jeles író szót kaphatott, mint *Tompa Mihály, Lévy József, Szász Károly* stb. 1854. június 28-án bekövetkezett megszűnése után csaknem egy évtizedig nem akadt folytatása egészen az 1860-as évekig, amikor a gyermeklapok történetében komolyabb fejlődés látszott kibontakozni.

A kicsit felnőttebb ifjúság számára is megjelent az első füzetsorozat, a **Gyermekbarát** 1861-ben. Életrehívói *Heckenast Gusztáv* és *Szabó Richárd* voltak. A *Figyelő* újságírója így méltatta a lapot sok évvel megjelenése után: "A Gyermekbarát – mint úttörő ifjúsági közlöny – kétségkívül egyik legkitűnőbb helyet foglalja el ifjúsági lapirodalmunkban s első évfolyamait tekintve mind széptani, mind pedig nevelészeteti szempontból elismerésre méltó sikert mutatott fel. Olvasóközönsége azonban sokkal csekélyebb volt ekkor is, mint hogy hosszú életre számíthatott volna, minek oka a leverő közöny, melyet a tanügy emberei s a szülők nagy része tanúsított, s fájdalom tanúsít még jelenben is, az ifjúsági olvasmányok iránt."³

A vallásosság és a hazaszeretet jelszavával indult útjára 1867-ben a **Méhecske** Sz. *Kalocsa Róza* szerkesztésében és kiadásában, és ugyancsak ezeket tartotta elsőrangúnak *Vachott Sándorné Gyermek-világ* című lapja számára, amely egy évvel később, 1868-ban jelentkezett. A Méhecske második évfolyama elé írt előfizetési felhívásban már felfedezhetjük az első "csalit", amely az előfizetők táborát növelendő, rendkívüli ajándékként minden hónapra "egy-egy gyönyörű olajszín-nyomású képet" ígér, "milyet még egyetlen magyar lap sem adott előfizetőinek".⁴ A lap népszerűsége ezáltal valóban nőtt: az elért 3000-es példányszám viszonylag magasnak mondható.

A fenti előzmények után 1871-ben ismét szemléletváltásról beszélhetünk, amikor megjelent az első igazán jelentékeny gyermeklap a **Kis Lap**, "Képes gyermek-újság", amelyet Forgó bácsi, azaz Ágai Adolf hívott életre a Deutsch Testvérek kiadói közreműködésével. Legfőbb erénye új pedagógiai szemlélete volt, amelyet így foglalt össze: "a gyermeknek nagy tisztelettel tartozunk".⁵ Kis olvasói számára fontosnak vallotta, hogy "mulattatva oktassa, vonzó alakban a legkülönbözőbb ismeretekkel gyarapítsa"⁶ tudásukat. "Elbeszélésekben, leírásokban, költeményekben dús tartalommal s gyönyörű képekkel"⁷ jelent meg a lap, melyet kiadója félévenként díszes kötésben is árusított. Ágai ezzel a lappal valójában műfajt, stílust teremtett. Igyekezett gyermekszemmel nézni a világot, kis olvasóihoz derűsen, szeretettel szólt, és közvetlenül "beszélgetett" is velük. Csupán a "Forgó bácsi postájá"-ban követte korábbi szerkesztőtársainak nevelést célzó törekvéseit. Képeit gyakran külföldi lapokból vette, írásait pedig idegen nyelvből fordította (amiért kortársai gyakran kozmopolitizmussal vádolták), de szerepeltek benne hazaiak is szép számmal. Sikerét mutatja, hogy egy ideig **Kleine Leute** címmel Lipcsében is megjelent, német nyelven.

Ugyancsak az 1871-es év terméke a "**Kis Tükör**, melybe nagyok is nézhetnek, képes gyermek heti lap". Érdekessége, hogy nemcsak tanulásra, az ismeretek bővítésére biztatta kis olvasóit, hanem annak továbbadására is. "Akkor értetek valamit, ha azt másoknak (kedves szülőitek, testvéreitek, barátaitoknak) el tudjátok mondani, beszélni, mesélni. S midőn ezt teszitek, nemcsak magatoknak, de másoknak is használtok; és nemcsak tanulók, de egyszersmind tanítók – az igaz, hogy csak kis tanítók – vagytok."⁸ A lap szerkesztője,

Márki József a lap szerkesztésébe, írásába is bevonta kis olvasóit. Éves tartalomjegyzékében a következő csoportosítást találjuk, amely egyben tematikáját is jelzi: "Versek; Hasznos ismeretek főleg a természettudományból; Leírások, népszokások; Mesék, folyó beszédben; Elbeszélések; Adomák, életképek, történetké, állathistóriák; Életrajziak; Gazdászat, mesterség; Különfélék". A "Hasznos ismeretek..." rovatban például szó van a "bival"-ról, a levegőről, a léghajóról, a konyhasóról, a madarak lakásáról és költözéséről, a magyarok eredetéről és rokonairól, Magyarország címeréről stb. Valódi ismeretterjesztés a gyermeki érdeklődésnek megfelelően, és ugyancsak a kis olvasók kedvéért képekkel gazdagon illusztrálva. Népszerűsége ellenére az előfizetők és rendszeres vásárlók pénzén kívül más erőforrásokra is szükség mutatkozhatott. Erre enged következtetni a címfejen olvasható felhívás, miszerint "Hirdetmények jutányosan közöltetnek." De ennél sokkal "korszerűbb" módszerekre is látunk utalást a lap előfizetési felhívásaiban: miszerint aki előfizetőket toboroz a lapnak, az arany inggombot, cifra melltűt kap ajándékba. Sőt, aki a legtöbb megrendelőt "gyűjti", azt a szerkesztő úr "lepingáltatja", és arcképét a lapban is leközi. Az ilyen típusú felhívások 1872 második felétől szűntek meg a lapban, amikortól *Aszódy Mihály* vette át a szerkesztés munkáját.

Az ismeretek bővítése, valamint az iskolai tananyag kiegészítése volt a célja az imént említett *Aszódy Mihálynak* és szerkesztőtársának, *Dolinay Gyulának* az 1870–1873-ig megjelenő **Kis Újsággal**, amelyet 6–14 éves gyermekek számára szerkesztettek nagy gondnal és körültekintéssel. A szép metszetekkel illusztrált, meséket, verseket, történeteket, rejtvényeket, feladványokat, ismeretterjesztő írásokat közlő képes hetilap 1873-ban beolvadt a **Kis Lapba**, hogy azt erősítvén, egy színvonalra tudják állítani a külföldi gyermeklapokkal.

"Az olvasni szerető mindkét nembeli ifjúság és a nép számára" indította *Dolinay Gyula* a **Hasznos Mulattató** c. nagy sikerű lapját 1872 júliusában, majd 1875 szeptemberében ennek testvérlapját, a **Lányok Lapját**, amely az Athenaeum kiadásában jelent meg. A *Hasznos Mulattató* főként a serdülőknak szóló, mintegy háromnegyed részében irodalmi lap volt, kis részben szerepeltek benne ismeretterjesztő írások, földrajzi és természetrajzi közlemények. Hogy olvasói szórakoztatásáról se feledkezzen el, jelentek meg mindkettőben képrejtvények és tréfás mesék is. A *Lányok Lapja* jellegében, szerkezetében megegyezett "testvérelével", egy kifejezetten lányoknak szóló háztartási rovattal kibővítve.

Természetesen a legnépszerűbb családi lap – a *Vasárnapi Újság* – sem feledkezett meg a gyerekekről, és 1873. január 5-én újjára indította **Kis Vasárnapi Újság** – Képes hetilap az ifjúság számára című melléklapját, *K. Beniczky Irma* szerkesztésében. Szerkezetében, küllemében egészen a "nagyot" formázza. Az első szám tartalma: *Petőfi Sándor*. (Három képpel). – *Kis magyar*. (Vers). – *A madarak mestere*. Elbeszélés. (Képpel). – *Jó keresztszülék*. (Rege). – *Kedves vendég*. (Vers). – *Indián főnökök*. (Képpel). – *A víziló a londoni állatkertben*. – *Egészségi tanácsadó*. – *Adomák*. – *Krónika*. – *A nagyvilágból*. – *Talányok*. – *A mindössze két évet élt lapról a Figyelő kritikusa* – *Tóth József* – meglehetősen elmarasztaló ítéletet mondott lapjában: "Képei rendkívül rosszak és elmosódottak valának (mi gyermeknél nagy mértékben rontja a hatást), ismeretterjesztő cikkei pedig sohasem eredetiek, hanem más – legtöbbször felnőttek számára szerkesztett – encyclopaedicus lapok régi számaiból (igy például a *Vasárnapi Újság*-ból) voltak a képekkel együtt átvéve, a mi nem kíván bővebb magyarázatot. Néha-néha jó elbeszélések s egyes regék jelentek meg benne, de versei botrányosan rosszak voltak, majdnem kivétel nélkül, hírfüzerei pedig tapintatlanok, inkább politizáló nyárspolgárok, mint az ifjúság mulattatására."⁹

E lapkísérletek után, a 19. század végére már az elméletek is megszülettek – pro és kontra – a gyermekirodalom, gyermekszajtó céljáról, az újságírók feladatáról. Egészen szélsőséges nézetek is napvilágot láttak, mint *Csik János* igazgató-tanítóé a *Tanítóbarát* 1887 februári

számában. A mai kor embere számára hihetetlen, hogy a gyermeklap műfaja, a gyermekek újságolvasása szinte olyan indulatokat gerjesztett születésekor, mint amilyent manapság a televízió és legújabbban a számítógép szokott kiváltani:

“Szerintem a gyermeklapok nem csak az elemi iskola alsóbb fokozatán, de még a felsőbb osztályokban is veszedelmes eszközt képeznek, nemcsak azért, mert az ifjúsági műveknek erős versenytársai s e versenyben hogy diadalt arathassanak, kénytelenek oly ingerlő alakot ölteni, mely a gyermek fejletlen érzelmét elbűvöli, megvesztegeti, hanem különösen azért, mivel növendékben felkeltik az újságolvasás mániáját s meleg ágyai lesznek a malom alatti politikusok, az anarchisták, nihilisták, stb. férges hadának. ...nem szabad zaklatni a növendéket azzal, miszerint az az iskolán kívül üres idejét is könyvek és újságok társaságában a szoba falai között töltse ... És ha még holmi ingerlő lapok olvasására is csábítatnak a növendékek mi marad nekik a mozgásra, játékra, üdülésre?”¹⁰

Váczy István ezzel szemben a *Népnevelő*-ben így határozza meg a gyermekirodalom ars poeticáját: “Mikor arra a gondolatra jöttek a philantropok, hogy a tudnivalókat a gyermeknek minél könnyebb alakban nyújtsák, ugyanakkor mások már azon is törték a fejüket, hogy még ezt a könnyed alakot is vonzóvá, érdekessé tegyék: ezek az elsők, akiknek agyában a gyermekirodalom megfogamzott... S hogy a XVIII. század vége felé a philantropok jól meggondolt bázison állottak, már tisztában voltak a követendő főelvvvel, hogy: 1. Igenis, a gyermek által elsajátítandók könnyíttessenek, 2. Hogy a gyermekeknek szórakoztató és szellemképző iratok legyenek rendelkezésre. A második pontnál azonban megoszlott a vélemény aszerint, amint pusztán a szórakoztatás-t, avagy a szórakoztatva képzés-t követték. Végre is az utóbbi irány győzött. Ez adja meg manapság is a gyermek- és ifjúsági irodalom s itt a gyermeklapok tárgyának a motívumát. ... Én a középutat választom: a gyermeklapok célja az iskolában nyújtott ismereteknek élvezetes alakban, gyermekies modorban való feldolgozása, mely ép azáltal az üdülés látszatával is bír, bár mellette tanít, oktat, nevel és vágyat gerjeszt az ismeretek megszerzésére; célja: az iskolai anyagon túl a gyermeki élet visszatükrözése, a gyermekvilág egy-egy eseményének festése, miáltal a kornak gyengéit akarja előtüntetni, az erőt, a nemest követtetni, példaképet állítani a jóra és elrettentőt a rossztól, hogy így tárgyának a tanulsága erkölcsileg hasson; célja: a szívre, lélekre nemesítőleg hatni s a lelket így nemesen szórakoztatva képezni az egész embert.”¹¹

Az időszaki kiadványok mindenkor magukon viselik a kor fő eszmevilágát, célkitűzéseikkel mindig az aktuális igényekhez igazodva. A gyermeklapok műfajában is nyomon követhetők ezek a változások. Egy ilyen nagy korszakváltás következett be a 19. század 80-as éveinek végén, amikor 1889-ben megjelent minden idők legjellegzetesebb és legéletképebb gyermeklapja, **Az Én Újságom**. Már születésekor a korszak hangadóivá vált. Első szerkesztői – Pósa bácsi, polgári nevén *Pósa Lajos* és Benedek apó, vagyis *Benedek Elek* – igen nagy fontosságot tulajdonítottak a gyermekirodalomnak, gyermeksjajtnak. Benedek Elek 1887-ben parlamenti felszólalásában is felhívta a Tisztelt Ház figyelmét e kérdés fontos voltára, megoldásának halaszthatatlanságára. “Az ifjúsági irodalom sivársága szégyene a kormánynak! Az iskolák könyvtár nélkül és értelmes könyvek nélkül vállalják az oktatást és a tudományok népszerűsítését. Gyermekirodalomról pedig Magyarországon évtizedek óta hallani sem lehet. A nevelésre legalább annyit kellene költenünk, mint a hadseregére.”¹² – mondta beszédében – hatástalanul. Szerencsére a jó ügy mindig megtalálja a maga embereit, így a gyermekirodalom, gyermeksjajtó ügyében munkálkodó Benedek Elek is megtalálta Pósa Lajost, *Singer Sándort*, *ifjabb és idősb Wolfner Józsefet*. Pósa Lajos a szerkesztést, Singer Sándor és a két Wolfner pedig a kiadást vállalta magára. A lapalapítás után Benedek Elek társszerkesztőként szerepelt, ám néhány szám után lekerült neve a lapról, mivel egyéb elfoglaltságai miatt nem tudott időt szakítani a szerkesztésben való közreműködésre.

A másik alapító szerkesztő, Pósa Lajos egészen 1914-ig – haláláig – szerkesztette az újságot. Ő, minthogy eredetileg pedagógus volt, jól ismerte a gyerekeket, tudta, mi érdekli őket, mire kíváncsiak, és azt is, mi szolgál épülésükre, szellemi gyarapodásukra. Programját, a gyermekköltészetről alkotott legfontosabb elveit a *Magyar Salon* hasábjairól ismerhetjük meg: “...egyről nem szabad különösen megfélemlenie a gyermekköltőnek: ez a nemzeti szellem. Bármiről ír, bármiről zeng: a nemzeti géniusz csókja csillogjon minden során. A német gyermek legyen német, a francia legyen: francia, az angol: angol. Szívja magába mindazokat a szokásokat, erkölcsöket, sajátos vonásokat, melyek nemzetének természetéből kiáradnak. Akkor lesz belőle fajaért lelkesülő, hazáját szerető s érte élni tudó s halni kész ifjú, férfi...”¹³

Pósa hallatlan népszerűségnek örvendett elsősorban a gyerekek, de sok írótársa körében is. *Gárdonyi Géza* szerint Pósa Lajos a magyar gyermekirodalom épületében “...nem is kő, hanem oszlop! Nem is oszlop, hanem fundamentum.”¹⁴ *Herman Ottó* pedig egyenesen irodalmi Nobel-díjra akarta jelölni 1910-ben.¹⁵ Persze akadtak ellenségei is, az ún. előkelő, tudományos, írói körökben együgyűnek és érzélgősnek tartották. Lapteremtői, szerkesztői nagyságán persze ez semmit sem változtat. Az *Én Újságom* fontos küldetését teljesített, és valóságos intézménnyé vált. Népszerűségéhez hozzájárult az is, hogy szerzői között az irodalmi és tudományos élet számtalan neves személyiségét megtaláljuk: *Jókai Mór*t, *Gárdonyi Gézát*, *Mikszáth Kálmánt*, *Krúdy Gyulát*, *Rákosi Viktort*, *Bródy Sándort*, *Sebők Zsigmondot* és *Herman Ottót*. Néhány érdekes rovata közül például a “Nagyapó tréfái”-t *Gárdonyi Géza* szerkesztette. Jeles összeállítások voltak az “Emlékezzünk régiekről” összefoglaló cím alatt megjelentek. Kiváló folytatásos regények is jelentek meg lapjain, mint *Bródy Sándor Egri diákok* vagy *Krúdy Gyula A komáromi fiú* és a *Csillag a Kárpátok felett* című műve. *Sebők Zsigmond* híres mackótörténetei is e lap hasábjain születtek, mint ahogyan *Móra Ferenc Csili-Csala-Csalavári Csalavérje* is. 1956. október 31-én az Ifjúsági Könyvkiadó Forradalmi Tanácsa fontosnak tartotta a lap újraindítását – igaz, csupán egyetlen szám egyetlen lap erejéig. Ezt követően csak 1989-ben éledhetett újra, *Pósa Zoltán* közreműködésével. Beköszöntőjében ezt olvassuk: “... Az én újságom a Móra Könyvklub lapja, így vagy úgy, elsősorban (de nem kizárólag) könyvekkel, ismeretterjesztő és szépirodalmi alkotásokkal, az olvasási kultúrával szeretnénk foglalkozni. Vagyis olvasnivalót kínálunk és ajánlunk a sokat és rendszeresen olvasó gyerekeknek, tájékoztatjuk őket az újdonságokról, hiszen ők annál sokkal többet és többfélét akarnak, mint ami és amennyi a mi lapunkban elfér. Az ilyen vagy olyan oknál fogva kezdő olvasókat pedig olvasásra buzdítjuk, segítünk nekik elindulni, de magunkkal hurcolni semmiképpen sem akarjuk őket... Az egykori szerkesztők nagyon fontosnak tartották az eleven, közvetlen kapcsolatot olvasóikkal. Így aztán minden számban sok-sok kíváncsi gyerek érdeklődő levelére válaszolhattak. Mi is értékes irodalommal, hasznos és érdekes cikkekkel fogjuk megtölteni lapunkat, és leginkább abban szeretnénk Pósa Lajos és Benedek Elek követői lenni, hogy népes olvasótábort szervezünk Az én újságom köré, akikkel szinte közösen szerkesztjük. Örülnénk, ha már a következő számunkban beindíthatnánk a levelezési rovatot...”¹⁶ Az *Én Újságom* hosszú élete 1889. december 15-étől 1944-ig tartott, majd ezt követően többször is újraéledt egy-egy rövidebb időre, mint már említettem 1956-ban, 1989-ben, majd 1992-ben történt megszűnése után 1995-ben ismét.

Ugyancsak legendás és hosszú életű ifjúsági lap volt a *Regnum Marianum* Egyesület által közreadott **Zászlónk**, amelynek szerkesztői között *Sík Sándor* neve is szerepel. Talán köztudott, és a közreadó egyesület, valamint *Sík Sándor* neve alapján is kitalálható, hogy elsősorban keresztény, tanító, nevelő, irodalmi lapként jelent meg 1902-től 1948-ig kisebb megszakításokkal. Hosszabb szünet után 1990-ben indult újra, ismét a *Regnum Marianum* közreadásában és *Varga Péter* szerkesztésében.

Érdeemes megemlékeznünk egy – a fentieknél kevésbé ismert, de szűkebb környezetében

jelentős szerepet vállaló – lapról is: a Moson megyében 1886 és 1917 között megjelent **Órangyal** címűről, amelyet a magyarkimleai római katolikus plébániahivatal keltett életre *Gladich Pál* szerkesztésében. 31 éves fennállása alatt az ország szinte valamennyi régiójába, a határon túlra, sőt – levelezési rovata tanúsága szerint – a tengeren túlra, Amerikába is eljutott “a gyermekek barátja, tanítója és vezére”-ként.¹⁷

Az *Én Újságom* szerkesztésében is tevékenyen részt vállaló Sebők Zsigmond 1909-ben új lap szerkesztését vállalta magára. E lap, a **Jó Pajtás**, már igazi újság volt, amely lépést tartott a közérdeklődést foglalkoztató eseményekkel is, így a gyerekek arról olvashattak a nekik szóló lapban, amiről a felnőttek is beszéltek, például a kecskeméti földrengésről, Mikszáth Kálmán, Gyulai Pál, Pósa Lajos haláláról, az 1912. évi olimpiáról. A lap népszerűségéhez hozzájárultak állandó szereplői, Kujon és Kaján, a két bohóc, Csutora Jancsi, a leleményes huszárkáplár, valamint a halhatatlan, Dörmögő Dömötör amely később, egy szintén jelentős gyermeklap névadója lett. A világháború alatt lapjai tele vannak háborús történetekkel, hírekkel, képekkel, amelyek gyakran az aktualitásra való törekvés túlzott megnyilvánulásai. 1925-ben szűnt meg.

Az első világháborút követő években ismét az erkölcsi nevelés került a gyermek- és ifjúsági lapok célkitűzéseinek élére, amelyben jelentős szerepet töltött be *Gombos Albin*, *Gombos Albinné*, *Harangi László* *Harangi Lászlóné* és lapjuk, a **Kis Pajtás** című heti-, majd havilap, amely 1907-től 1944-ig folyamatosan megjelent. Ugyancsak közkeveltségnek örvendett a Képes Krónika mellékletként indult, majd önállósult **Tündérvásár** című gyermekújság 1925 és 1936 között. Ez utóbbi állandó kulcsszereplője Lekvár Peti volt, aki hamar a gyerekek kedvencévé vált. A Tündérvásár népszerűsége a Jó Pajtáséval vetekedett. Szerkesztője *Baranyai Lajos*, majd 1926 áprilisától Margit néni, *Altay Margit* volt.

Szintén **Jó Pajtás** címen jelent meg, egy évtizeddel a fent említett megszűnése után, “A magyar tanító írók gyermekújságja” alcímet viselő, Pista bácsi (*Kerestély István*) által szerkesztett lap, amely 1935 és 1944 között nevelte, tanította kis olvasóit. Az amúgy elődjénél kevésbé jelentős lap újdonságot is rejtett magában “A Jó Pajtás nyelviskolája” című rovatával.

Említésre méltó az Újvidéken 1955-től megjelenő **Mézeskalács**, valamint 1958-tól a **Jópajtás** c. hetilap is. Mindkettő fontos küldetést teljesít. Jó szívvel vállalt feladatuk a magyar nyelv ápolása, a magyar családok, a magyar gyerekek identitásának megőrzése. Azonos szerepet tölt be többek között 1957-től kezdve Nagyváradon a **Napsugár** vagy az ifjabb évfjártú, 1991-es indulású **Tücsök** Pozsonyban, a **Cimbora** pedig Sepsiszentgyörgyön vagy a **Hírhozó** Burgenlandban. Valamennyi gyermekeknek szóló, határon túl megjelent és megjelenő újság felsorolása helyett szeretném még megemlíteni a **Barangoló** című közép-európai gyermeklapot, amely “megjelenik a Tücsök, Cserkész, Tábortűz (felvidéki gyermeklapok), a Bóbita, Irka (kárpátaljai gyermeklapok), a Szivárvány, Napsugár, Szemfüles (erdélyi gyermeklapok), a Mézeskalács, a Jó Pajtás (vajdasági gyermeklapok), valamint magyarországi gyermeklapok szerkesztősegeinek közreműködésével.” Sajnos ez ma már múlt időben igaz, mivel ez a kitűnő, kedves és szép lapocská 1993 novemberi indulását követően, 1996 májusában már el is köszönt kis olvasóitól. Ez a példaértékű Kárpát-medencei összefogás, amely valóban élő kapcsolatot jelentett, nagyobb figyelemre és támogatottságra is méltó lett volna.

A **Pajtás** újság már sokunk számára ismerős lehet, hiszen a II. világháborút követően, 1946-tól játszott jelentős szerepet, elsősorban a gyermekek ideológiai nevelésében, mint ahogyan néhány évvel később, 1952-ben született laptársa, a **Kisdobos** is. Ez utóbbinak első felelős szerkesztője volt *Zelk Zoltán*, akit e pozíciójában *Gergely Márta* követett. Mindkét lap viszonylag hosszú életű volt, mert csak 1989-ben szűntek meg.

Ugyancsak ismerőse lehet az óvodáskorúaknak – és szüleiknek – az 1957-től a mai napig folyamatosan megjelenő **Dörmögő Dömötör**, amely kedves és szép meséivel, verseivel, rajzaival, rejtvényeivel és “foglalkoztatóival” rászolgál a népszerűségére.

Az olvasóvá válás, az irodalommal való kapcsolatteremtés folyamatában nélkülözhetetlenek az irodalmi folyóiratok, a gyermekek számára készített irodalmi folyóiratok is. 1974-től van ilyen folyóiratunk is, mégpedig a napjainkban is megjelenő szép szerény szegedi folyóirat, a **Kincskereső**. Szerkesztőbizottságában *Darvas József, Fábán Zoltán, Kováts Miklós, László Gyula, Miklósvári Sándor, Szabó Ferenc* és *Tatay Sándor* is tevékenykedett. Ez az újság jelenleg *Rigó Béla* szerkesztésében fontos szerepet tölt be a gyermekirodalomban, az általános iskolás korú gyerekek olvasóvá nevelésében. Az irodalomtanárok nélkülözhetetlen segítőt lelnek benne, körülötte korábban komoly mozgalom is szerveződött. “A Kincskereső olyan tágas irodalmi fészek, amely mértéktartóan, de helyet tud szorítani a kisebbeknek szóló gyermekköltészetnek is. A folyóiratban lapozgató 8–10 évesekből így felnevelődhet a mindenkori olvasótábor utánpótlása.”¹⁸ Színvonala tartósan magas, előfizetőinek száma ennek megfelelően tartósan alacsony. Hogy miért?

Ha egy kicsit az egészen közelmúltra is visszatekintünk, sajnos észre kell vennünk, hogy az 1980-as és még inkább a '90-es évektől nagy változásokon mentek át képeslapjaink, ezzel együtt gyermeklapjaink is. A szórakoztatás központi szerepe, a profit-, az extraprofit- és a még extrább profitszerzés leküzdhetetlen vágya nem hagyják nyom nélkül az újságkészítést, az újságolvasást és természetesen ezen keresztül az emberi, a gyermeki kultúrát sem.

“A megritkult családi kommunikáció helyét fokozatosan elfoglalja a tömegkommunikáció, amelynek az írott sajtó is része. Na nem főszereplője, hiszen a televízió és más audiovizuális lehetőségek előragott információkkal kétségkívül előnyt élveznek az alacsonyabb intellektusú egyének, így természetesen a gyermekek többségének választásában is.

Az újságnak azonban vannak sajátos hatásai is. Például lapozása, olvasása a kétszemélyes beszélgetés pótcselekvésének is felfogható. A gyermek nagyon vágyik a főszerepre, a lappal pedig általában kettesben beszélget. Miért nevezem a gyermeklap olvasását beszélgetésnek? Mert a jó gyermekújság nemcsak beszél, hanem kérdez is, válaszadásra és cselekvésre indít, foglalkoztat. Hatalmas előnye még az is, hogy a kis olvasó akkor veszi kézbe, amikor akarja, amikor kedve van hozzá, s olyan válogatásban, adagolásban, tempóban fogyasztja, ahogyan megfelelő a számára.

Sajnos a mai magyarországi gyermekfolyóiratokat áthatja és meghatározza az eladhatóság érdekében tett színvonalbeli engedmények serege. “Így alapvető funkciójukat, hogy nívósan tájékoztassanak, tanítsanak és szórakoztassanak, nem tudják betölteni.”¹⁹ – Ennek veszélyei, következményei sajnos már nem ismeretlenek számunkra.

1986-ban a *Kortárs* című lapban cikksorozat jelent meg az akkori gyermekújságok helyzetéről, sajátosságairól. Ebben *Deme Tamás* tollából megjelentek a leendő, a kívánatos, az “álombéli” gyermekújság paraméterei:

“... milyen újságot csinálnék... magam, ha a mesebeli tündér megengedné...”

1. Adjon a lap valóságismeretet, de röviden, szellemesen, tárgyszerűen.
2. Legfontosabbnak tartsa a képességeket fejlesztő gyakorlati ötleteket.

3. Mindenekelőtt szóljon a 8–10 éves korosztályhoz, mert nekik van a legnagyobb szükségük az időben fejlesztésre.
4. Szóljon a gyerekekhez, a tanáraihoz, a szülőkhöz és a gyerekekre figyelő nyugdíjasokhoz is!
5. Mutassa be valamennyi kulturális terület gyerekeknek ajánlható alkotásaiból azt, amit színvonalasnak tart.
6. Foglalkozzon az amatőrökkel, a kézműves tárgyformáló játékokkal, a fizikai és szellemi önismerettel.
7. Ismertesse a haladó pedagógiai-művészeti újdonságokat, adjon fórumot, bemutatkozási lehetőséget a gyerektehetségeknek.
8. Közöljön elméleti-kritikai oldalakat a tanároknak, szülőknak. Itt tömör értékelést találjanak a gyermekirodalom, gyermekfilmek, rádiós és televíziós műsorok, gyermekszínjátszó és játszóházi előadások, táncműsorok, tánccházak, hangversenyek, kirándulási és túraajánlatok, tárgyi és szellemi játékok, tudományos, szakmai, szakköri programok – gyerekeket érdekelhető – legfrissebb műveiről, termékeiről.
9. Lényegi újítást vezessen be: ne csak felnőtt alkotóktól, hanem gyermek alkotóktól is közöljön! Képet, írást, ötletet.
10. Próbálja megvalósítani az igazi utópiát. Igyekezzen minél szélesebb olvasóközönséget teremtve, a lapot minél jobb minőségben s minél olcsóbban árusítani.

S végül, végiggondolván a mindenkori utópiák három lényegi összetevőjét és megvalósulási szintjét, a kívánatot, a szükségést és a lehetőséget: varázsoljon a tündér olyan gyermekújságot, amelyben ez a három követelmény összeegyeztethető – mindannyiunk kultúrájának hasznára.”²⁰

Utópia? Tudjuk. Mint ahogyan az is köztudott, hogy “Isten malmai...” – Talán most! A 21. század küszöbén, az új lapok törekvéseit szemügyre véve a szakember már lát némi esélyt egy újabb korszakváltásra. Jó lenne, ha nem csalódna – nem csalódnánk!

JEGYZETEK

1 Soponyai Rita: Tallózás régi gyermekújságokban = Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun Megyében. 1990. Megj. 1992. 221. p.

2 Szilágyi Ferencz: Szülékhez és Tanítókhöz. = Magyar Gyermekebarát. 1843. 1. f. év jan./jún. [3]. p.

3 Tóth József: Ifjusági lapirodalmunk 1848 után. I. = Figyelő. 1875. Febr. 28. 5. évf. 9. sz. 97. p.

4 Előfizetési felhívás “A Méhecske” című ifjusági hetilap, második félévi folyamára = Méhecske. 1868. jún. 21. 1. évf. 30. sz.

- 5 Forgó János: A gyerekekről = Magyarország és a Nagy Világ. 1872. máj. 5. 8. évf. 18. sz. 208. p.
- 6 Uo.
- 7 Kis Lap. 1871. Első kötet. 1–26. füz.
- 8 A “Kis tükör” olvasóihoz = Kis Tükör. 1871. ápril 2. 1. évf. 1. sz.
- 9 Tóth József: Ifjusági lapirodalmunk 1848 után. II. = Figyelő. 1875. mártius 7. 5. évf. 10. sz. 110. p.
- 10 Csik János: A gyermeklapok = Néptanítók Lapja. 1886. decz. 18. 19. évf. 101. sz. 801–802. p.
- 11 Váczy István: A gyermeklapok-ról = Népművelő. 1898. máj. 22. 4. évf. 21. sz. 171. p.
- 12 Gárdonyi József: Az Én Újságom születése = Magyar Gyermeknevelés. 1939. máj. 206. p.
- 13 Pósa Lajos: Hogy kell írni a gyermekeknek? = Magyar Salon. 1890. XII. 138. p.
- 14 Gárdonyi Géza: Gyermekek költője. In. Tíz esztendő. Emléklapok Az Én Újságom tízéves fennállása alkalmából. Singer és Wolfner, Bp., 1900. 8–9. p.
- 15 Balogh Lídia: Pósa bácsi postája = Iskolakultúra. 9. 1999. 12. 103. p.
- 16 Kedves barátom! = Az én újságom. 1989. okt. 1. évf. 1. sz. 2. p.
- 17 Horváth József: Őrangyal. Egy katolikus gyermekújság a századfordulón = Kisalföldi Könyvtáros. 1993. 2. 17. p.
- 18 Czirba Zsuzsa: Kincskereső – irodalmi gyermekfolyóirat. I.rész = Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka. 1992. 1. 61. p.
- 19 Lévay Erzsébet: Gyermekújság. Nyelv. Hagyomány = Somogyi Kultúra. 1995. 3. 48. p.
- 20 Deme Tamás: A szüzességét veszített gyermekszajtó = Kortárs. 1986. máj. 30. évf. 5. sz. 146–147. p.